

Цветан ГРОЗДАНОВ

ЗА ЛИТОГРАФИЈАТА НА СЕДМОЧИСЛЕНИЦИТЕ ВО ПРЕСПА

Во Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата на СРМ бев запознат со текстот на еден наш сонародник, по потекло од Преспа, геоматарот Гоче Добицки (сега живее во Прага, ЧССР), кој пишува за спомениците во регионот на неговиот роден крај. Покрај неговите опширни белешки за црквата Св. Ахил, Гоче Добицки пишува и за постоењето на една „врамена икона од хартија, донесена од Русија, со претстава на сите славјански Седмочисленици“. Потоа ги споменува нивните имиња и приложува фотографија во колор на оваа литографија. Оваа интересна слика ја забележал во малата пештерна манастирска црква Св. Спас, над преспанското село Евла. Низ следните страници би сакал да го објаснам постанокот на литографијата, врз основа на постари сознанија за нејзината композиција и увидот што го извршив на терен.

*
*   *

Литографијата (45 x 35 см) е во боја и се одликува со високо графичко ниво на подготовка и изработка. Цртежот и колористичките ефекти се приближуваат до академските норми и суштествено ги надминуваат скромните светогорски графички дела. Овој факт и не би требало да зачудува ако се знаат податоците од написот врз долниот раб, дека ова е серија изведена во типографијата на А. В. Морозов во Москва, со одобрение на Духовната цензура во Москва од 20 март 1869 г. Точната хронолошка одредница е значајна и поради тоа што во 1869 година во словенскиот свет, православниот и католичкиот, се прославувала илјадагодишнината од смртта на Св. Кирил Филозоф, а пред тоа, во 1863, била организирана прослава на илјадагодишнината од Словенската мисија на Солунските браќа.

Композициониот ред на фигурите е вообичаен и за другите слики на Седмочислениците во тоа време. Имено, во средиштето е фронтално поставен Св. Климент со сигнатура „пат-

ријарх Охридски“. Тој благословува и држи архиерејско жезло. Носи првен сакос, жолт омофор и жолта митра со скапоцени камења, под која е испишан фрагмент од Пр. Солом. 9, 10 (110/111 Псалм 10): „Почетокот на премудроста е стравот Господен“. На десната страна е Св. Методиј Солунски со затворено евангелие пред себе. Зад Св. Кирил е Св. Наум Чудотворец Охридски, а зад Св. Методиј е поставен Св. Сава Охридски, како што се испишани нивните сигнатури над кругот од нимбот. Како монаси се претставени само Преподобен Горазд и Преподобен Ангелариј Германски на крајот од композицијата.

Средишното место на Св. Климент, претставен меѓу Солунските браќа, во преродбенската уметност од средината на XIX век па наваму е вообичаена појава. Исто така и неговата висока титула „патријарх Охридски“ во овој период се среќава мошне често во уметноста и литературата, што е секако во врска со борбата против фанариотите и настојувањето да се обнови Охридската архиепископија, која се нарекува и Патријаршија (или Патрикана). Од другите сигнатури и титули невообичаено е испишувањето на Преподобен Ангелариј „Германски“, што нема историска основа. Истиот случај е и со Св. Сава Охридски“, кој никогаш не делувал во Охрид, но нарачателите така го izdelувале од подоцнешниот Сава Српски — Растко Неманиќ. Најмалку упатеност во историските извори се покажува во претставувањето на Св. Наум Охридски како архиереј.

Покрај веќе подвлечената ликовна формација на авторот на предлошката, очигледна е и шематизираноста на ликовите. Тие немаат индивидуални белези кои би можел да ги вообличи мајсторот, но немаат ни „историска основа“, бидејќи не се насликани според постари предлошки или според житиските текстови. Така на пример, Св. Климент на оваа композиција е постар од Св. Кирил и Св. Методиј. Во исто време, Св. Методиј со проседа брада изгледа помлад од Св. Кирил.

Прашањето за предлошката и за самата порачка, во основа точно го постави уште Д. Уста—Генчов во статијата за Св. Климент и Седмочислениците во иконографијата (Македонски преглед, год. III, кн. 1, стр. 99—100). Имено, овој автор истакнува дека постоеле обично и колорирано издание на оваа графика, но тој поседувал само еден примерок од Самоков. Со право истакнува дека предлошката била однесена во печатницата во Москва и на одобрение на Синодалната цензура. Тој мисли дека целокупната иконографија на Седмочислениците била формирана од зографи на Дебарската школа, зографи кои работеле во Македонија, Бугарија, Цариград, Атос, па и во Грција.

За нас нема сомневање во констатацијата дека предлошката не е дело на дебарски мајстори што биле трајно сврзани за Македонија. На овие мајстори, пред сè, не би им се случило

да го сликаат Св. Наум како архиереј! До денес во уметноста на Македонија не е откриен примерок во кој што Св. Наум не би бил претставен како монах. Според тоа, вообликувањето на предлошката сигурно е изведено надвор од Македонија, веројатно во Цариград.

Барајќи податоци за потеклото на „книжната икона“ во Евла, забележавме дека на задната страна од иконата, на подлогата е запишана посветата на Андреја и Иван Гелеви од Ресен, поранешните иматели на овој навистина редок графички примерок. Во контакт со ова ресенско семејство дознавме дека Иванка Галева, ја донела литографијата од татковата куќа во с. Подмочани и дека нејзините претци биле гурбетчии во Цариград. Оттаму е донесена графичката претстава на Седмочислениците. Во времето на црковно-училишните општини во Македонија и нивната борба за воведување на народен јазик во образованието и црковнословенски во богослужењето, веројатно оваа слика била многу популарна во Цариград кај македонските и бугарските трговци и занаетчии, кои тогаш настапувале заедно против фанариотите и политиката на Цариградската патријаршија.

Претпоставуваме дека порачката до руската печатница потекнала од цариградските словенофилски кругови, кои ангажирале пообразован уметник за изведба на предлошката. Во формирањето на сигнатурите и во препораките за изгледот на фигурите секако учествувале писатели и богослови, кои тогаш, во Цариград, се занимавале со прославување на култот на словенските учители.

Под претставите на словенските светци се наоѓа текстот на „Тропарот на Седмочислениците глас 1“. (Не ми е познато дали поради пропуст или некоја друга причина кај Д. Уста — Генчев стои глас 3). Текстот „Венци хвалениа увенчаим Седмочисленски славниа Кирила со Методием, Климента, Наума со Савоју и Горазда со Ангеларием . . .“ испишан е во целина. Како што е познато, тропарот е дел од Службата на Седмочислениците, чиј словенски превод е дело на стружанецот Крстан Санџакоски, подоцна закалуѓерен Калистрат Зографски (1820/30 — 1913/14), еден од најобразованите познавачи на византиската музичка традиција и практика на Света Гора. Службата на Седмочислениците е составена на грчки јазик од Григориј Москополец и е печатена во големата москополска Аколутиа во 1742 г. Од проучувањата на С. Голабовски (Зборник „Струга и Струшко“ 1970, 351—2) произлегува дека сеуште не е откриено кога Калистрат Зографски ја превел оваа Служба. Овој податок не го среќаваме кај епископот Партениј, кој ја издаде Службата на Седмочислениците со свои дополнителни (Софија 1958, синодално издание), истакнувајќи дека тој ја преработил и ја дополнително со Службата на Св. Пантелејмон (27 јули), бидејќи им

се совпаѓа празникот. Во споредба со грчкиот текст во москополската Аколутиа можевме да констатираме општи места и совпаѓање, но не и доследно преточување на грчкиот текст и формата на Службата што ја сочинил Григориј Москополец. Дали оваа Служба била преведена интегрално во 1896 г. не ни е познато, но црковнословенскиот текст од тропарот би го потврдил постоењето на превод. Но, тоа е прашање кое секако ќе го разрешат литературните историчари и музиколозите, бидејќи излегува од рамките на историјата на ликовната уметност.

Со овој прилог, поттикнат од писмото на нашиот сонародник Гоче Добицки, верувам дека се разрешуваат некои прашања од третманот на Седмочислениците во уметноста на XIX век и посебно пробивот на нивниот култ и обликување во графиката и особено во литографската техника. Појавата на овој отпечаток во Ресен и Преспа го потврдува широкиот територијален круг на распространетост на примерокот, оттиснат во Москва и расподелуван најверојатно во Цариград. Проучувањата ќе покажат дали оваа „графичка редакција“ на Седмочислениците имала дејство врз живописот во Македонија во крајот на XIX век.

**ABOUT THE LITHOGRAPHY OF THE SEVEN SLAVIC
SAINTS IN PRESPA**

S u m m a r y

The author states that about the existence of lithography with a presentation of the Seven Slavic teachers in the village of Evla, Prespa (The Monastery Church of St. Spas) first who paid attention was Goce Dobicki, a surveyor from Prespa, who at the moment is living abroad. On the lithography are shown St. Cyril, St. Metodi, St. Clement, St. Naum, St. Gorazd, St. Sava and St. Angelari. This is the unique graphic icon up to now discovered with the faces of the Seven Slavic Saints. It is printed in Moscow in 1869 which could be seen from the inscription over it. The author of this contribution considers that its preparation was not made in Ohrid or from the masters Mijaci from the Debar region, but in Constantinople. It could be seen in it that the historical facts have not been known. So, for instance, St. Naum was presented as a bishop. The author considers that the lithography was worked on the occasion of the 1000 th anniversary of St. Cyril's death.